

صلاحیت کیفری دولت‌ها برای رسیدگی به جرایم ارتكابی در سفرهای توریستی فضایی

دکتر سهیلا کوشا^۱

دکتر مهدی مومنی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۸/۹

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۵/۲۶

چکیده

امروزه با افزایش فعالیت‌های فضایی تجاری نهادهای خصوصی و رواج سفرهای توریستی فضایی مواجه هستیم. نکته مهم در این سفرها «رضایت آگاهانه» گردشگران فضایی و کسب مجوزهای لازم است. هدف این مقاله بررسی معیارهای احراز صلاحیت دولت‌ها برای رسیدگی به جرایم ارتكابی در داخل خودرو فضایی گردشگران و در خارج آن (در عرشه ایستگاه فضایی بین‌المللی) است. در این خصوص اسناد حاکم بر فعالیت‌های فضایی (۵ سند موجود)، توافق‌نامه بین دولتی ایستگاه فضایی بین‌المللی، یادداشت تفاهم‌های منعقد شده با «ناسا»، آیین‌نامه رفتاری خدمه ایستگاه فضایی بین‌المللی بررسی می‌گردد. این مقاله با بهره‌مندی از روش تحقیق توصیفی-تحلیلی به این سؤال پاسخ می‌دهد که فرایند احراز صلاحیت دولت‌ها برای رسیدگی به جرایم ارتكابی گردشگران در فضا چیست؟ برای جلوگیری از بی‌کیفری، تدوین قانون ملی برای اعطای ویزای فضایی کمک می‌کند تا گردشگران فضایی بدانند کدام دولت صلاحیت رسیدگی به جرم ارتكابی آن‌ها را در این سفرها دارد.

واژگان کلیدی: صلاحیت دولت‌ها، حقوق بین‌الملل، ایستگاه فضایی بین‌المللی، توریسم فضایی، ویزای فضایی.

✉ koshas2013@gmail.com

۱. استادیار گروه حقوق دانشکده علوم انسانی دانشگاه پیام نور تهران (نویسنده مسئول)

۲. استادیار گروه حقوق دانشگاه پیام نور سمنان

مقدمه

امروزه با رواج سفرهای تفریحی فضایی، تجاری سازی و خصوصی سازی فعالیت های فضایی مواجه هستیم. مسأله مهم در این سفرها علاوه بر تأمین محل سکونت، غذا و سایر خدمات عمومی نظیر گردشگری در مقصد؛ موضوع نحوه اعمال حاکمیت دولت ها در فضا بر این گردشگران است. به طور کلی سفرهای توریستی فضایی با هدف استراحت و تفریح و لذت بردن از بی وزنی با فائق آمدن بر جاذبه زمین یا آموزش و تعلیم نکاتی خاص در قالب گروه های از قبل سازماندهی انجام می گردد. نکته مهم در این سفرها علاوه بر تأمین نیازهای اولیه گردشگران، نحوه حمایت از مسافران در صورت بروز حادثه بالاخص بیمه این نوع سفرها است.

به طور کلی توسعه و گسترش سفرهای توریستی فضایی بستگی به برخورداری از یک سیستم حمل و نقل ایمن، قابل اعتماد و مقرون به صرفه برای انتقال مسافران به فضا دارد. سپس نحوه حمایت از این گردشگران در صورت بروز یک حادثه باید مشخص گردد. چون از اولین باری که «نیل آرمسترانگ» در سال ۱۹۵۹ پا به خارج از جو کره زمین گذاشت، همواره رؤیای سکونت انسان در فضا و بالاخص کره ماه وجود داشته است. اما در عهدنامه فضای ماورای جو (۱۹۶۷) فقط فرایند حمایت از «فضانوردان و کارکنان یا خدمه سفینه فضایی» پیش بینی شده است. از همین رو ماده ۵ آن مقرر می دارد: «دولت های عضو می بایست فضانوردان را «نماینده بشریت» در فضا دانسته و به آنها هرگونه کمک لازم را در صورت بروز «حادثه، حالت اضطراری یا در هنگام فرود در قلمرو آنها یا در دریای آزاد» ارائه کنند. اصطلاح نماینده بشریت برای فضانوردان ابتدا در قطعنامه ۱۹۶۲ مجمع عمومی تحت عنوان «اعلامیه اصول حاکم بر فعالیت دولت ها در کاوش و بهره برداری از فضا» مصوب دسامبر ۱۹۶۳ درج گردید تا بیانگر نوعی مصونیت برای آنها باشد که بدون اجازه قبلی (ویزا) برای رسیدن به فضا از قلمرو سایر کشورها عبور می کنند. شناخته ترین اسناد حاکم بر فعالیت های فضایی، عهدنامه های مصوب سازمان ملل متحد هستند که عبارتند از: «عهدنامه فضای ماورای جو (۱۹۶۷)»، توافقنامه نجات (۱۹۶۸)»، کنوانسیون مسئولیت (۱۹۷۲)»، کنوانسیون ثبت

1. Declaration of legal principles governing the activities of states in the exploration and use of outer space including the Moon and other celestial bodies, GA Res 1962 (XVIII), adopted on 13 Dec 1963

2. Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies Also known as Outer Space Treaty (OST)

3. Agreement on the Rescue of Astronauts, the Return of Astronauts and the Return of objects launched in to outer space (ARRA)

4. Convention on International Liability for Damage caused by space Objects (1972) Also known as the Liability Convention

(۱۹۷۵)^۱ و توافقنامه ماه (۱۹۷۹)^۲. از بین این اسناد، عهدنامه فضای ماورای جو مهم‌ترین سند و قانون اساسی فعالیت‌های فضایی دانسته شده است. چون بیانگر اصول بنیادینی است که به‌دلیل رعایت بدون اعتراض و تکرار در سایر اسناد فضایی، به صورت حقوق عرفی درآمده، باید در تمام فعالیت‌های فضایی از جمله سفرهای توریستی فضایی رعایت شوند. از طرفی همه کشورهای جهان بالاخص کشورهای پیشرو در فعالیت‌های فضایی نظیر آمریکا، روسیه، چین، فرانسه، اکثر کشورهای عضو اتحادیه اروپا به عضویت آن درآمده‌اند و سایر اسناد حقوق بین‌الملل فضایی، در راستای تفسیر و تکمیل مفاد آن تصویب شده‌اند. با بررسی سایر اسناد فضایی در می‌یابیم که مقرر شده ای برای حمایت خاص از گردشگران فضایی وجود ندارد و در صورت بروز حادثه و یا ارتکاب جرم در فضا صرفاً صلاحیت دولت پرتاب‌کننده خودرو فضایی گردشگران را به رسمیت شناخته شده که شامل کشور فراهم‌کننده زمینه پرتاب یا کشوری می‌گردد که از قلمرو وی و یا با استفاده از تأسیسات آن خودرو فضایی گردشگران به فضا پرتاب شده است (ماده ۷ معاهده فضای ماورای جو).

نکته دیگر این است که اگر جرمی در فضا توسط گردشگران ارتکاب یابد، باید خسارت وارده به بزه دیده جبران گردد و به جرم متهم یا بزه‌کار به طور مقتضی رسیدگی شود تا به نظم، ایمنی و امنیت این صنعت به دلیل بی‌کیفری، لطمه ای وارد نشود. اصل اولیه و مسلم در جبران خسارت ناشی از جرم این است که بزه‌کار به عنوان عامل ایراد زیان، مسئول جبران خسارت وارده است. این امر مستلزم مشخص بودن محکمه و قانون صالح است. معیار اصلی در تعیین مرجع قضایی صالح برای رسیدگی به یک جرم، محکمه محل ارتکاب جرم (صلاحیت سرزمینی)، محل کشف جرم، محل دستگیری یا اقامت مرتکب است. اگر جرمی جنبه بین‌المللی پیدا کند، معیارهای صلاحیت سرزمینی و صلاحیت فراسرزمینی بر اساس تابعیت مرتکب یا بزه دیده، اختلال در نظم و امنیت عمومی یا منافع بنیادین کشوری خاص یا جامعه بین‌المللی مطرح می‌گردد. به‌طور کلی احراز و تعقیب مرتکبان جرم در سفرهای توریستی فضایی با موانع اساسی مواجه است. نخست این‌که حقوق کیفری اصولاً به امور داخلی کشورها مربوط است، از همین رو کشورها نمی‌توانند مبادرت به تعقیب مرتکب جرمی کنند که خارج از قلمرو (سرزمینی، دریایی و یا هوایی) آنها رخ داده است. مگر این‌که مرتکب یا بزه دیده جرم تبعه آن‌ها باشد (صلاحیت شخصی) و یا این‌که به‌دلیل جرم ارتكابی نظم و امنیت عمومی کشورها (صلاحیت واقعی) یا جامعه بین‌المللی (صلاحیت جهانی) به خطر افتاده باشد. البته هر کدام از این موارد با شرایط خاصی قابل اعمال هستند. در سفرهای

1. Convention on Registration of Objects Launched into Outer Space (1975) Also known as the Registration Convention
2. Agreement Governing the Activities of States on the Moon and other Celestial Bodies Also known as the Moon Treaty or Moon Agreement

توریستی فضایی باتوجه به این که جرم در داخل خودرو فضایی گردشگران یا خارج آن رخ داده، فرایند احراز صلاحیت دولت‌ها با چالش‌های حقوقی مواجه خواهد بود که به آن‌ها خواهیم پرداخت.

این مقاله درصدد پاسخ‌گویی به این پرسش است که در صورت ارتکاب جرم در فضا، کدام دولت صلاحیت رسیدگی به آن جرم (صلاحیت قضایی) را بر اساس قوانین ملی خودش (صلاحیت تقنینی) خواهد داشت؟ هدف این مقاله بررسی قوانین کیفری حاکم بر سفرهای توریستی فضایی در پروازهای زیر مداری و مداری و بالاخص سفر به ایستگاه فضایی بین‌المللی است. چون تداوم سفرهای توریستی فضایی منوط به این امر خواهد بود که گردشگران فضایی از قبل بدانند ملزم به رعایت مقررات کیفری کدام دولت هستند و در صورت نقض آن، با چه مجازاتی مواجه خواهند بود. در این راستا پس از درک تمایز بین فضانورد و خدمه پرواز، مبادرت به بررسی امکان ارتکاب جرم توسط فضانوردان یا گردشگران فضایی علیه همدیگر یا خودرو فضایی گردشگران و نحوه رسیدگی به این جرایم خواهیم کرد تا بتوان دولت صالح و قانون حاکم برای رسیدگی به جرایم ارتكابی در سفرهای توریستی مشخص و مانع بی کیفری شد.

۱. تمایز فضانورد و توریست فضایی

باتوجه به بند ۱ ماده ۳۱ اصول حاکم بر تفسیر معاهدات مذکور در عهدنامه حقوق معاهدات وین (۱۹۶۹)، مفهوم متداول این کلمات باید مدنظر قرار گیرد. به عبارتی فضانوردان باید افرادی متخصص باشند (Gal, 1993:272-274). البته در حقوق بین‌الملل و حقوق ملی دولت‌ها تعریف رسمی و خاصی از فضانورد نشده است.

۱.۱. فضانورد

درباره مفهوم لغوی «فضانورد»^۱ در پرونده‌ای انگلیسی بیان گردید که باید دارای ویژگی بارزی باشد که به راحتی قابل تشخیص و شناسایی باشد (کوشا ۱۳۹۴: ۱۹۷). در فرهنگ لغت وبستر، فضانورد فردی است که به ماورای جو زمین سفر کرده و یا برای پرواز با یک سفینه فضایی دوره دیده است (Webster, 1998: 71). اصطلاح فضانورد اولین بار در مقدمه و بند ۳ قطعنامه (۱۸۰۲) مصوب ۱۹ دسامبر ۱۹۶۲ مجمع عمومی سازمان ملل درج گردید^۲ مجمع عمومی از کمیته استفاده صلح‌آمیز از فضای ماورای جو «کیپوس»، درخواست کرده بود تا با فوریت مبادرت به تبیین اصول

1. Astronauts (Cosmonaut in Russia)

2. Resolution of 1802 (XVII) of 14 December of 1962, adopted unanimously by the state members of united Nation

حقوق فضایی از جمله کمک و بازگرداندن فضانوردان کند. در بند ۹ قطعنامه اصولی ۱۹۶۳ از فضانوردان تحت عنوان «نمایندگان بشریت» نام برده و درخواست کمک به آن‌ها در موارد اضطراری را لازم دانسته و خواستار بازگرداندن آن‌ها به کشور ثبت‌کننده شیء فضایی گردیده است.^۱ در ماده ۵ عهدنامه فضای ماورای جو (۱۹۶۷) با کمی تفاوت عبارت «نجات و بازگرداندن» در خصوص فضانوردان درج شده و خواستار ارائه گزارش‌هایی درباره پدیده‌ای شده است که می‌تواند حیات یا سلامتی آنها را به خطر بیندازد. البته انتظار می‌رفت در توافقنامه نجات (۱۹۶۸) تعریفی از فضانورد ارائه گردد، ولی فقط در عنوان این توافقنامه و مقدمه آن کلمه فضانورد آورده شده است و صرفاً به «خدمه یا کارکنان سفینه فضایی» اشاره کرده است (Gorove, 1988: 898-900). در مقدمه کنوانسیون‌های مسئولیت و ثبت و توافقنامه ماه هم به توافقنامه نجات (۱۹۶۸) اشاره کرده و توضیحی بیشتر درباره اصطلاح فضانورد نداده است.

لازم به ذکر است بند ۱ ماده ۱۰ توافقنامه ماه (۱۹۷۹) معیاری برای تعریف «فضانورد» در مفهوم ماده ۵ عهدنامه فضای ماورای جو ارائه کرده و او را جزو خدمه سفینه فضایی در مفهوم موافقتنامه نجات تلقی می‌کند (GA resolution, 2008: 35). به طور کلی در تعریف فضانورد برای تحقق اهداف حقوق بین‌الملل فضایی باید علاوه بر دو عنصر «دوره دیدن و ارتفاع» به عنصر «انتخاب» هم توجه کرد (Iyall & Larsen, 2009: 131). با توجه به مطالب بیان شده در تعریف فضانورد می‌توان اظهار داشت که فردی دوره دیده توسط برنامه پرواز فضایی انسانی است که فرماندهی (مدیریت و نظارت بر موفقیت مأموریت فضایی، ایمنی خدمه و خودرو فضایی) و خلبانی یک سفینه فضایی را بر عهده دارد و یا اینکه به صورت یکی از کارکنان و خدمه آن انجام وظیفه می‌کند. به‌طور کلی ویژگی‌های فضانوردان عبارتند از: «الف) برخورداری از صلاحیت‌های علمی، نظم، دانش مهندسی؛ ب) توان کسب مهارت‌های لازم برای خلبانی، هدایت و فرماندهی سفینه فضایی؛ ج) داشتن حافظه خوب تا در صورت بروز حوادث اضطراری بتواند به خوبی فکر و مسیریابی کند؛ د) داشتن توان انجام کار تیمی به‌عنوان یکی از خدمه و باید از اعضای رده بالای نظامی یا کارمندان آژانس فضایی دولت‌ها باشند؛ ه) نداشتن سوء پیشینه کیفری و عدم اعتیاد به الکل و مواد مخدر که برای پیشگیری از ارتکاب جرم در فضا لازم است» (Douglas, 2004: 333-335).

1. United Nations Treaties and principles on outer space and related GA resolutions, UNOOSA, 2008, p. 40

۲.۱. توریست یا گردشگر فضایی

واژه توریسم به معنای سفر کردن با هدف استراحت و تفریح است که می‌تواند با آموزش یا تعلیم خاصی همراه باشد (فرجی راد و آقاجانی، ۱۳۸۸: ۶۲). با گسترش فرایند تجاری‌سازی فعالیت‌های فضایی و حضور نهادهای خصوصی و سازمان‌های بین‌المللی در فضا، احتمال رواج سفرهای توریستی فضایی دور از ذهن نیست. نکته مهم این سفرها تأمین اکسیژن و آب و غذای خاص است. این سفرها می‌تواند به صورت پروازهای زیرمداری یا مداری (به صورت اقامت چند روزه در ایستگاه فضایی بین‌المللی (ISS)) باشد. به طور کلی در حقوق بین‌الملل فضایی چیزی به نام «شخص یا فرد» وجود ندارد و صرفاً «فضانوردان یا خدمه» سفینه فضایی مطرح هستند که پس از طی کردن یکسری دوره‌های آموزشی برای انجام یک وظیفه محوله، به فضا سفر می‌کنند. اگرچه اسناد فضایی موجود پاسخگوی مسائل مربوط به استفاده فزاینده از فضا نیست (نواده توپچی، ۱۳۸۸: ۳۱۵)، اما عهدنامه فضای ماورای جو، فضانوردان را «نماینده بشریت» می‌داند و خواستار کمک به آن‌ها در موارد اضطراری و برگرداندن آنها در صورت فرود در قلمرو سایر کشورها یا دریاهای آزاد شده است. این تعهد دولت‌ها شامل گردشگران فضایی نمی‌گردد که افراد عادی هستند و به صورت یک مسافر و با هدف تفریح و ماجراجویی به فضا سفر می‌کنند (Reddy, Nica & Wilkes, 2012: 1093-1094).

عصر فضا با پرتاب سفینه فضایی اسپوتنیک به فضا (۴ اکتبر ۱۹۵۷) شروع شد. اولین گردشگر فضایی «دنیس تیتو» بود که با هزینه شخصی خودش در سال ۲۰۰۱ به فضا سفر کرد. البته قبل از او «تویوهیرو اکیاما»^۱ ۴۸ ساله خبرنگار «تی بی اس» ژاپن، برای مأموریتی یک هفته‌ای قبل از انهدام ایستگاه فضایی «میر» با هزینه ۱۲ میلیون دلاری به فضا سفر کرد.^۲ لازم به ذکر است که

1. Toyohiro Akiyama

۲. پس از او «هلن شرمن Helen Sherman» ۲۷ ساله در سال ۱۹۹۱ سفر فضایی به میر داشت. او یک شیمیدان انگلیسی بود که این سفر توریستی فضایی را در مسابقه برگزار شده توسط بانک «ناردونی» مسکو و رقابت با سیزده هزار نفر برنده شده بود. از همین رو هزینه ده میلیون دلاری سفر ۸ روزه وی را بیمه‌گر پروژه و این بانک پرداخت کردند. سپس «مارک شاتل ورت Mark Shuttle worth» در سال ۲۰۰۲ و «گرک آرسون Greg Olson» در سال ۲۰۰۵ به عنوان دومین و سومین توریست فضایی از ایستگاه فضایی بین‌المللی دیدن کردند. «انوشه انصاری Anousheh Ansari» در سال ۲۰۰۶ به عنوان اولین زن و چهارمین توریست فضایی، با پرداخت هزینه ۲۰ میلیون دلار با یکی از پروازهای فضاپیمای سایوز به مدار زمین و ایستگاه فضایی بین‌المللی سفر کرد. او در طول ۹ روز اقامت خود در این ایستگاه یک سری تحقیقاتی درباره «علل کم‌خونی»، تأثیر تغییرات ماهیچه‌ای بر کمردرد، تأثیر تشعشعات فضایی بر روی فضانوردان ساکن در این ایستگاه و گونه‌های میکروبی انجام داد که به سفارش آژانس فضایی اروپا در این ایستگاه پرورش داده شده بودند. او خواستار حفاظت از سیاره‌ای شد که خانه همه ما است. پنجمین توریست فضایی چارلز سیمونی است که در سال ۲۰۰۷ سفری به ایستگاه فضایی بین‌المللی داشت. ششمین توریست فضایی «ریچارد گریوت

آخرین گردشگر فضایی «کریک دو سویل»^۱ بود که در سال ۲۰۰۹ با سفینه فضایی سایوز (همانند سایر گردشگران) به ایستگاه فضایی بین‌المللی سفر کرد. از آن زمان این سفرها خاتمه یافته‌اند. چون تعداد فضانوردان مستقر در این ایستگاه برای انجام تعمیرات ضروری به دلیل خاتمه یافتن عمر مفید قطعات آن در سال ۲۰۱۱ می‌بایست دو برابر می‌گردید، از همین رو ظرفیت فضاپیما سایوز صرفاً به فضانوردان اختصاص یافته بود و جایی برای حضور گردشگران وجود نداشت. تا سال ۲۰۲۸ این ایستگاه مستعمل خواهد شد و شرکت‌های خصوصی زیادی نظیر «ویرجین گالکتیک» و «راس کاسموس» در صدد ساختن یک هتل فضایی تا سال ۲۰۲۲ هستند (Reddy, Nica & Wilkes, 2012: 1094-1095).

اولین معیار در بهره‌مندی از جایگاه فضانورد یا خدمه پروازی توسط گردشگران فضایی، مسئله «ارتفاع» است. باتوجه به عدم تعیین مرز فضا توسط اسناد بین‌المللی موجود، متداول‌ترین و مقبول‌ترین معیار خط «کارمن» است که به طور فرضی در ۱۰۰ کیلومتری از سطح دریا قرار می‌گیرد و توسط بسیاری از دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی نظیر «ناسا» به رسمیت شناخته شده است (Wong and Fergusson, 2010: 16). دومین معیار این است که گردشگران فضایی باید دوره‌ها و آزمایش‌های مقرر شده برای فضانوردان نظیر «غربالگری ارزیابی سلامت، دوره‌های مربوط به تحمل فشار ناشی از گریز از مرکز» را طی کنند و از همه مهارت‌ها و معیارهایی برخوردار باشند که برای فضانوردان وضع شده‌اند. به همین دلیل بیان شده است، گردشگران فضایی که قصد سفر به ایستگاه فضایی بین‌المللی را دارند باید حداقل یک دوره شش ماهه را طی کنند.^۲ تا به حال تعریف تخصصی از خدمه پروازی نشده و معاهده فضای ماورای جو هم گردشگران فضایی را تا زمانی که در فضا هستند، از حیطه صلاحیتی دولت ثبت‌کننده خودرو فضایی آنها مستثنی نکرده است، از همین رو گردشگران فضایی می‌توانند از امتیازات و حمایت‌های مربوط به خدمه پرواز با پرداخت هزینه این سفر و تهیه بیمه مناسب توسط نهادهای مجری این سفرها برخوردار شوند (Masson-Zwan & Freeland, 2009: 1604). از طرفی با توجه به اینکه بروز حوادث و ارتکاب جرم در سفرهای توریستی فضایی همانند سفرهای توریستی زمینی، دریایی و هوایی دور از ذهن نیست، برای بررسی چالش‌های حقوقی این سفرها، ابتدا انواع جرایمی را بررسی خواهیم کرد که

Richard Garriott «تاجر ثروتمند امریکایی است که در سال ۲۰۰۸ به فضا سفر کرد. برای اطلاعات بیشتر رجوع شود به

www.space.com/3642-space-tourist-american.entrepreneur/charles-simonyi-prepares-lift-off-html28/6/2006

1. Crique du Soleil

۲. خواننده امریکایی «لامس پاس» هم کاندید سفر توریستی فضایی بود که به دلیل امتناع از انجام تمرینات سخت و فشرده ۶ ماهه قبل از پرواز، از فهرست گردشگران فضایی حذف شد.

در این سفرها امکان ارتکاب دارند. سپس چالش های حقوقی احراز صلاحیت دولت‌ها را براساس مکان ارتکاب جرم، تابعیت مرتکب یا بزه دیده و به خطر افتادن منافع ملی یا بین المللی بررسی خواهیم کرد.

۲. انواع جرایم ارتكابی در فضا

به طور کلی جرایمی که احتمال دارد در فضا ارتکاب یابند عبارتند از: «جرایم علیه اشخاص (قتل عمد و قتل غیرعمد، تجاوز به عنف) و جرایم علیه اموال و مالکیت (سرقت و کلاهبرداری)»، هر چند ارتکاب جرایم علیه امنیت ملی را نمی‌توان غیر ممکن دانست. رکن قانونی، اولین رکن احراز هر جرمی است که بیانگر جرم شناختن برخی فعل‌ها و ترک فعل‌ها طبق قوانین کشورها است. این رکن در ارتباط با اصل قانونی بودن جرم و مجازات است که یکی از اصول کلی حقوقی به رسمیت شناخته شده در همه نظام‌های حقوقی است. جرم ارتكابی با قصد قبلی را عمدی دانسته اند، در غیر این صورت آن جرم غیرعمدی خواهد بود. رکن معنوی یا قصد، دومین رکن جرم ارتكابی است که بیانگر آگاهی از جرم بودن ارتكاب فعل یا ترک فعل خاصی و انجام ارادی آن است (ولیدی، ۱۳۸۸: ۲۴۹). البته در کنار این رکن، باید رکن مادی جرم احراز گردد که همان ارتكاب رفتار ممنوع شده طبق قوانین ملی کشورها است. در سفرهای توریستی فضایی تأثیر مسئله بی وزنی بر اراده انسان‌ها حائز اهمیت است. اگر فعل یا ترک فعل ارتكابی با آگاهی منجر به قتل فردی گردد و یا با وسیله‌ای نوعاً کشنده یا به موضعی حساس نظیر قلب اصابت کرده باشد، قتل عمد محقق شده است، در غیر این صورت قتل غیرعمد خواهد بود (گلدوزیان، ۱۳۹۵: ۱۷۷-۱۸۰). در سفرهای توریستی فضایی زیرمداری که توسط یک سفینه فضایی دولتی یا خصوصی صورت می‌گیرد، رکن مادی هر جرمی باید طبق قوانین کشور ثبت‌کننده خودرو فضایی گردشگران احراز گردد. چون طبق ماده ۶ عهدنامه فضای ماورای جو، متعاهدین در قبال فعالیت‌های ملی خودشان در فضا که توسط نهادهای دولتی یا غیر دولتی آن‌ها انجام شده، مسئولیت بین‌المللی دارند و برای هرگونه فعالیت فضایی نهادهای غیر دولتی باید مجوز صادر کنند و تحت نظارت مستمر آن‌ها صورت بگیرد. طبق ماده ۷ این عهدنامه کشور پرتاب‌کننده (کشوری که زمینه پرتاب را فراهم کرده یا از قلمرو وی و یا با استفاده از تأسیسات آن یک شیء به فضا پرتاب شده) در قبال خسارات وارده توسط خودرو فضایی گردشگران یا قطعات آن بر روی زمین، در جو یا فضا به افراد حقیقی یا حقوقی سایر دولت‌های عضو، مسئولیت بین‌المللی دارد. طبق ماده ۸ این عهدنامه کشور ثبت‌کننده خودرو فضایی گردشگران بر آن شیء و خدمه آن در فضا صلاحیت و کنترل دارد (نژندی‌منش، ۱۳۹۰: ۱۹-۲۰).

در خصوص احراز جرم تجاوز به عنف که در سال ۱۹۹۹ بین دو فضانورد اتفاق افتاد،^۱ به عنوان نمونه خانم «جودی لاپری» در مأموریت شبیه سازی شده سفر به ایستگاه فضایی بین المللی مورد تعرض فضانورد روسی قرار گرفت.^۲ اما مقامات روسی تلاشی برای حمایت از او انجام ندادند. بخشی از دلیل آن‌ها این بود که در حال مطالعه درباره نحوه رفتار انسانها در محیط بسته و انزوای فضا هستند (Hermida, 2006: 3-4). یکی از حقوق دانان بر این باور است که از طبیعت انسان ارتکاب جرم بعید نیست (Sinha, 2004: 84-85). از همین رو با تحقق رکن مادی و معنوی هر کدام از این جرایم توسط گردشگران فضایی باید به جرم متهم در محکمه صالح رسیدگی گردد و خسارت بزه دیده جبران شود. اما نکته مهم این است که مقررات کیفری کدام کشور باید حاکم بر جرم ارتكابی در سفرهای توریستی فضایی باشد؛ در قسمت‌های بعدی به این امر خواهیم پرداخت.

۳. مبانی و معیارهای اعمال صلاحیت دولت‌ها بر جرایم ارتكابی گردشگران در خودرو فضایی آنها و عرشه ایستگاه فضایی بین المللی

با تجاری سازی فعالیت‌های فضایی و حضور بخش خصوصی، امروزه تابعان حقوق بین الملل فضایی به دولت‌ها و سازمان‌های بین المللی محدود نمی شوند. خصوصی سازی و تجاری سازی فعالیت‌های هوایی، آن را دارای ماهیتی مرکب (حقوق بین الملل عمومی و خصوصی) کرد، همین امر باعث تغییر ماهیت فعالیت‌های فضایی می شود. به طور کلی دولت‌ها در انجام فعالیت‌های فضایی از منفعت مشترکی برخوردارند و باید منافع مشترک بشریت همواره رعایت گردد (جلالی و آقا حسینی، ۱۳۹۵: ۷۰۴-۷۰۵). از همین رو علاوه بر پنج عهدنامه مصوب مجمع عمومی سازمان ملل، باید توافقنامه‌های خاصی بین دولت‌ها و صنایع فضایی (خصوصی) منعقد گردد تا با تعیین دقیق حقوق و تکالیف طرفین (مجری سفر توریستی فضایی و گردشگران فضایی)، قابلیت ارائه سفرهای توریستی فضایی به طور ایمن تضمین گردد. سفرهای توریستی فضایی می توانند به صورت زیرمداری یا مداری^۳ (اقامت چند روزه در ایستگاه فضایی بین المللی) توسط خودرو فضایی انجام بگیرد که دوزیست باشد (بتواند قلمرو یک کشور را به صورت هواپیما ترک کند و به مقصد

1. 110-Day isolation ends in sullen... isolation, available at: www.themoscowtimes.com/stories/2000/03/30/003-Full.html (visited on 5 march 2015)

۲. روسیه و امریکا چندین آزمایش را درباره نحوه عملکرد انسان‌ها به شرایط قرنطینه در فضا انجام داده‌اند. در آزمایشی شش فضانورد روس، یک فضانورد ژاپنی و خانم Judith lapierre از کانادا برای حدود ده روز در ایستگاه فضایی میر بودند که علاوه بر ضرب و شتم و درگیری و شروع به جرم قتل، به خانم لاپری توسط فرمانده روس این مأموریت تجاوز به عنف (مراحل اولیه آن) صورت گرفت.

3. Suborbital or orbital flights

تعیین شده در فضا برسد). چون نکته مهم در تمایز بین هواپیما و فضاپیما، توانایی طی کردن مسیر در محیط هوا یا فضا است. نکته دیگر فرایند احراز صلاحیت دولت‌ها برای رسیدگی به جرم ارتكابی در این سفرها است که در قسمت‌های بعدی مورد مذاقه قرار خواهد گرفت.

۱.۳. مفهوم صلاحیت

صلاحیت را توانایی و شایستگی قانونی و تکلیف مرجع قضایی برای رسیدگی به یک دعوای کیفری تعریف کرده‌اند (آشوری، ۱۳۸۲: ۳۹). در حقوق بین‌الملل دو اصل مهم که در رسیدگی به هر جرمی باید مدنظر قرار گیرند عبارتند از: «اصل قانونی بودن جرم و مجازات و اصل عطف به ما سبق نشدن قوانین». اما امکان دارد جرمی به دلیل عدم شفافیت قوانین، با توجه ارتكاب با خشونت، در حیطه صلاحیتی دولتی خاص قرار نگیرد و مرتکب بی‌کیفر بماند. از همین رو در حقوق بین‌الملل صلاحیت سرزمینی و صلاحیت فراسرزمینی برای احراز صلاحیت کیفری دولت‌ها به رسمیت شناخته شده است. صلاحیت فراسرزمینی شامل «صلاحیت شخصی، صلاحیت واقعی، صلاحیت شخصی منفعل و صلاحیت جهانی» می‌گردد (افتخار جهرمی و اسلامی، ۱۳۹۳: ۴۵-۴۹).

به طور کلی قاعده اصلی درباره تعیین مرجع صالح در امور کیفری توجه به محل وقوع جرم است (آخوندی و مهابادی، ۱۳۹۷: ۲۲۷). چون یکی از ویژگی‌های منحصر به فرد حقوق کیفری درون مرزی بودن آن است. بدین مفهوم که اصولاً قواعد کیفری دولت‌ها به مرزهای آن‌ها محدود می‌گردد و ناظر بر روابط اشخاص (تبعه یا بیگانه) است که در قلمرو آن‌ها هستند. البته عنصر خارجی می‌تواند به صلاحیت کیفری جنبه فراملی بدهد. بدین ترتیب که تبعه کشوری در قلمرو کشور دیگری مرتکب جرمی گردد یا بزه دیده شود و یا این‌که با جرم ارتكابی نظم و امنیت عمومی کشورها یا جامعه بین‌المللی به خطر بیافتد. در این صورت صلاحیت شخصی فعال یا منفعل، صلاحیت واقعی یا جهانی مجموعه معیارهایی هستند که به موجب آن‌ها می‌تواند صلاحیت کیفری محاکم کشورها به ماورای قلمرو آنها تحت شرایط خاصی تسری یابد (آخوندی، ۱۳۹۳: ۵۴۶).

در این راستا اصل قانونی بودن جرم و مجازات اقتضاء دارد که در ابتدا قانون حاکم مشخص گردد تا براساس آن ارتكاب جرم احراز و صلاحیت محکمه براساس عوامل ارتباط تعیین گردد. چون امکان دارد فعل یا ترک فعل ارتكابی در سفرهای توریستی فضایی طبق قوانین کشوری خاص، اصلاً جرم نباشد تا محکمه صالح بتواند به آن رسیدگی کند (خالقی، ۱۳۹۳: ۳۰) یا این‌که یک عنصر خارجی به واسطه جرم ارتكابی با دو یا چند کشور ارتباط پیدا کند. (خالقی، ۱۳۸۲: ۳۸). بدین ترتیب با مسأله تعارض صلاحیت‌های کیفری مواجه خواهیم شد.

۲.۳. معیارهای احراز صلاحیت در سفرهای توریستی زیرمداری

عهدنامه فضای ماورای جو اصلی‌ترین سند حاکم بر فعالیت‌های فضایی است که توسط مجمع عمومی سازمان ملل تصویب گردیده است. یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های این عهدنامه، مجزا نمودن فضا به عنوان «قلمرو تمام بشریت» است (ماده ۱). نکات مهمی که درباره سفرهای توریستی زیرمداری باید مورد توجه قرار بگیرند، عبارتند از: الف) نوع این سفرها، از این نظر که جزو پروازهای جوی یا ماورای جوی حساب می‌شوند. ب) مسافران در این سفرهای توریستی فضایی ضرورتاً بین دو کشور سفر نمی‌کند، بلکه خودرو فضایی آنها تا ارتفاع معینی اوج می‌گیرد تا اینکه گردشگران بتوانند کره زمین را به طور کامل و یکجا به صورت کروی ملاحظه کنند و البته تجربه بی‌وزنی که توسط مسافران هواپیمای معمولی نمی‌تواند صورت بگیرد (Frangiali, 1999: 2). ج) در این سفرها معمولاً کشور مبدأ و مقصد یکی است. د) اوج گرفتن خودرو فضایی در این سفرها تا اندازه‌ای نیست که برای قرار گرفتن یک ماهواره در مدار زمین لازم است. ه) با توجه به اینکه خودرو فضایی گردشگران در قسمتی از مسیر پرواز همانند هواپیمای معمولی پرواز می‌کند، انتظار می‌رود تمام مقررات «ایکائو»^۱ برای مدیریت ترافیک هوایی را رعایت کند که شامل مقررات مربوط به «ثبت هواپیما، مجوز آمادگی پرواز، گواهینامه خلبان و سایر ملزومات پروازی» می‌گردد (Duck, 2002: 200-2013).

نکته مهم در رواج این سفرها، افزایش امنیت و کاهش خطرات احتمالی آنها است. چون باعث افزایش اعتماد گردشگران فضایی، رونق این سفرها و کاهش هزینه‌ها می‌گردد و در نتیجه افراد بیشتری می‌توانند از این سفرها بهره‌مند گردند. نکته دیگر مربوط به ضرورت حفظ ایمنی خدمه زمینی در طی مراحل پرتاب و سایر مراحل آن است. چون همه این موارد می‌توانند باعث کاهش هزینه‌های بیمه شوند و در نهایت دستیابی به سفرهای توریستی فضایی پایدار محقق می‌گردد. در این راستا طرح‌هایی برای ساخت خودرو فضایی گردشگران تحت عنوان «ویرجین گالکتیک» در دست بررسی است که توان حمل ۶ مسافر را دارد. این خودرو فضایی حالت دوزیست دارد و می‌تواند در همان باندی فرود بیاید که از آن پرواز کرده است.^۲ در حال حاضر هم درصدد ساختن خودروهای فضایی هستند که قابلیت چند بار ارائه سفرهای توریستی فضایی را داشته باشند. چون طبق ماده ۱ عهدنامه فضای ماورای جو باید در انجام فعالیت‌های فضایی علاوه بر منافع و سود کشورها (رضی پور و نجفی اسفاد، ۱۳۹۰: ۵۵)، همه کشورها بدون تبعیض بتوانند به طور برابر و

1. International Civil Aviation Organization (ICAO)

2. Virgin Galactic (2014), human space flight: astronaut training, available at: <http://www.virgingalactic.com/humanspaceflight/training> seen on: 12.11.2017

طبق حقوق بین الملل از آن فعالیت فضایی بهره‌مند گردند. لازم به ذکر است، خودرو فضایی گردشگران فضایی زیرمداری در یک خط سیر بسته به‌طور کامل به دور زمین می‌چرخد، اما در سفرهای توریستی فضایی مداری، خودرو فضایی آن‌ها باید از حاشیه یا لبه مرز هوا- فضا بالاتر برود و سپس بالاتر از ۱۰۰ مایل از سطح دریا اوج بگیرد.^۱

نکته دیگر این است که عهدنامه فضای ماورای جو مقرر می‌دارد که فضا نمی‌تواند با ادعای حاکمیت، بهره‌برداری، تصرف یا هر روش دیگری به تصاحب ملی دربیاید (ماده ۲). بدین ترتیب فضا را منطقه‌ای فراصلاحتی نموده است (Gorove, 1995: 246). البته این امر مانع دولت‌ها برای اعمال صلاحیت و کنترل بر افراد، نهادها و اشیاء فضایی خودشان در فضا نمی‌گردد و تنها صلاحیتی که این عهدنامه درباره خودرو فضایی گردشگران و خدمه آن به رسمیت می‌شناسد، مربوط به دولت ثبت‌کننده است، البته تا زمانی که آن خودرو فضایی در فضا باشد (ماده ۸). اما مطالبی درباره حیطه اجرایی قانون داخلی دولت‌ها در فضا بیان نکرده است. طبق مفاد این عهدنامه، گردشگران فضایی، همانند فضانوردان و خدمه سفینه فضایی در حیطه صلاحیت کیفری دولت ثبت‌کننده خودرو فضایی‌شان قرار می‌گیرند. چون طبق ماده ۶ آن، متعهدین در قبال فعالیت‌های ملی فضایی خودشان که توسط نهادهای دولتی یا غیردولتی آن‌ها انجام می‌گیرد، مسئولیت بین‌المللی دارند. از طرفی این نهادها با کسب مجوز از دولت‌های عضو این عهدنامه می‌توانند مجری سفر توریستی فضایی باشند و باید تحت نظارت و کنترل مستمر آنها اقدام کنند. از همین رو مجری دولتی یا غیردولتی سفرهای توریستی مداری یا زیرمداری، با رعایت قوانین کشور ثبت‌کننده خودرو فضایی گردشگران و تحت صلاحیت وی می‌تواند مبادرت به انجام این سفرها بنماید. دیگر اینکه رسیدگی به جرایم ارتكابی گردشگران فضایی (تبعه و بیگانه) در سفرهای مداری و زیرمداری (تا زمانی که گردشگران داخل خودرو فضایی هستند) طبق این معاهده در حیطه صلاحیت دولت ثبت‌کننده خودرو فضایی آنها قرار می‌گیرد. همین قاعده توسط کنوانسیون ثبت هم به رسمیت شناخته شده است. چون ماده ۲ این کنوانسیون خواستار ثبت اشیاء فضایی در قلمرو دولت‌ها شده است. سپس بند ۲ آن مقرر می‌دارد، در صورت پرتاب مشترک خودرو فضایی گردشگران توسط دو یا چند کشور، آن کشورها باید با انعقاد موافقتنامه‌ای مشخص کنند که کدام یک از آن‌ها باید آن خودرو فضایی را در قلمرو خود ثبت کند و فرایند تخصیص و تسهیم صلاحیت و کنترل بر آن خودرو فضایی و خدمه‌اش را مشخص کنند.

1. World travel & Tourism council, (2016), travel & Tourism: economic impact 2016; available at: <http://www.wttc.org/medical/files/reports/economic%20impact%20research/regious%202016/world2016.pdf>, seen on 20-3-2018

البته اگر به هر دلیلی مرتکب جرمی توسط دولت ثبت کننده خودرو فضایی گردشگران محاکمه و مجازات نشود، در این صورت سایر کشورها باتوجه به یک عنصر خارجی یا عامل ارتباط نظیر «مکان ارتکاب جرم یا تابعیت مجرم یا مجنی علیه و یا ضرورت حمایت از منافع ملی یا منافع تمام بشریت یا منافع جامعه بین المللی» می توانند صلاحیت خودشان را اعمال کنند. چون دولت‌ها می توانند در سفرهای توریستی زیرمداری با توجه به تابعیت مرتکب، قوانین کیفری خودشان را فارغ از محل ارتکاب جرم بر اتباع خودشان اعمال کنند (صلاحیت شخصی فعال). در مواردی که قانون داخلی کشور متبوع بزه دیده، اعمال این صلاحیت را محدود به ارتکاب جرایم شدید یا رعایت اصل مجرمیت مضاعف کرده باشد، رعایت آن شرایط لازم است. مطابق قواعد پذیرفته شده بین المللی اعمال صلاحیت شخصی مبتنی بر تابعیت بزه دیده (صلاحیت شخصی منفعل) در سفرهای توریستی زیرمداری، محدود به مواردی می گردد که به جرم متهم توسط دولت متبوع مرتکب رسیدگی نشده باشد. البته شرط شدید بودن جرم و مجرمیت مضاعف هم در قوانین بسیاری کشورها ذکر گردیده است (مومنی، ۱۳۹۳: ۲۹۹). صلاحیت واقعی فقط در مواردی می تواند اعمال گردد که با جرم ارتكابی، منافع حیاتی دولتی خاص به خطر افتاده باشد (پوربافرانی، ۱۳۹۱: ۷۵-۷۷). البته تحقق صلاحیت واقعی در سفرهای توریستی فضایی بعید به نظر می رسد. صلاحیت جهانی هم مربوط به ارتكاب جرایمی می گردد که به دلیل شدت آن جرم، علیه تمام بشریت تلقی می گردد و مراجع قضایی همه کشورها فارغ از محل ارتكاب جرم، تابعیت مرتکب یا بزه دیده، صالح به رسیدگی خواهند بود (پوربافرانی، ۱۳۹۰: ۱۶۸). این صلاحیت فقط به مواردی محدود می گردد که باعث نقض اصل حاکمیت مستقل دولت‌ها مذکور در بند ۱ ماده ۲ منشور و بالاخص مداخله در امور داخلی دولت‌ها نگردد که طبق بند ۷ ماده ۲ منشور منع گردیده است. این صلاحیت در صورت بروز فضاپیما ربابی یا ارتكاب سایر جرایم بین المللی می تواند اعمال گردد. این صلاحیت هم در سفرهای توریستی فضایی و در آینده نزدیک قابل تصور نیست. البته قانون صلاحیت خاص دریایی هم وجود دارد. این قانون در مواردی می تواند اعمال گردد که حداقل ارتباط بین جرم ارتكابی و کشورها وجود داشته باشد. این حداقل ارتباط شامل «ماهیت و درجه ارتباط متهم با دولتی خاص و منافع دولت‌ها در موضوع جرم ارتكابی» می گردد (Blount, 2007: 331). به طور کلی بنا نهادن صلاحیت دولت‌ها در صورت وجود چندین عامل ارتباط می تواند باعث کسب بهترین نتیجه و مانع بی کیفری گردد و از اعتراضات دیپلماتیکی (بابت اجرا شدن قانون ملی بر تبعه کشور دیگر بدون اطلاع مرتکب از وجود چنین قانونی) جلوگیری می کند.

به نظر می رسد در خصوص جرایم ارتكابی گردشگران فضایی در خودرو فضایی آن‌ها و عرشه ایستگاه فضایی بین المللی باید گفت از آن جا که خودرو فضایی همانند هر شیء فضایی و هم

چنین قطعات ایستگاه فضایی تابع مقررات کشور ثبت کننده است (ماده ۸ عهدنامه فضای ماورای جو)، جرایم ارتكابی داخل خودرو فضایی و قطعات ایستگاه فضایی در حکم جرایم ارتكابی در قلمرو سرزمینی دولت ثبت کننده قرار می گیرد. به عبارتی اولویت با صلاحیت قضایی و تقنینی کشور ثبت کننده است. از همین رو توسل به سایر صلاحیت‌ها موضوعاً منتفی می‌گردد. در صلاحیت سرزمینی برخلاف صلاحیت شخصی، رعایت قاعده مجرمیت مضاعف و برخلاف صلاحیت جهانی ماهیت بین‌المللی جرم ارتكابی و برخلاف صلاحیت واقعی محدودیت جرایم ارتكابی به اضرار به منافع بنیادین دولت خاص، شرط نمی‌باشد. به عبارتی صلاحیت سرزمینی شناور کشور ثبت کننده فارغ از تابعیت متهم و یا بزه دیده و اضرار به منافع شخص خاص یا جامعه جهانی می‌تواند محقق گردد.

۳.۳. معیارهای احراز صلاحیت در سفرهای توریستی مداری

سفرهای توریستی فضایی مداری معمولاً شامل سفر به ایستگاه فضایی بین‌المللی و هتل‌های فضایی می‌گردد که گردشگر فضایی می‌تواند از درون خودرو فضایی خارج گردد و جرمی خارج از آن ارتكاب یابد. در صورت ارتكاب جرم در داخل خودرو فضایی گردشگران، موارد فوق‌الذکر و معیارهای احراز صلاحیت دولت‌ها درباره سفرهای توریستی زیرمداری حاکم خواهد بود. به طور کلی ماه و سایر اجرام آسمانی طبق ماده ۲ عهدنامه فضای ماورای جو، با ساخت ایستگاه یا هتل‌های فضایی نمی‌توانند به تصاحب ملی دربیابند و طبق بند ۲ ماده ۱۱ توافقنامه ماه، با ادعای حاکمیت، بهره‌برداری یا اشغال یا سایر طرق نمی‌توان ماه را تحت تسلط ملی درآورد. بند ۴ ماده ۱۱ این توافقنامه بیان می‌دارد که استقرار کادر، اشیاء فضایی، تجهیزات، امکانات، ایستگاه‌ها و تأسیسات در هر جا روی سطح ماه یا سایر اجرام آسمانی نمی‌تواند حق مالکیت ایجاد کند (نژندی‌منش، ۱۳۹۰: ۵۴). از همین رو ماه و سایر اجرام آسمانی همانند دریاها و آزاد خارج از قلمرو کشورها تلقی می‌گردند.

در سال ۱۹۸۴ رونالد ریگان به «ناسا» مسئولیت تحقیق درباره یکسری فعالیت‌های فضایی ملی غیرنظامی را برای ساخت ایستگاه فضایی را محول کرد و از سایر کشورهای دارای فناوری فضایی خواست تا از نظر فنی، اجرایی و مالی به آمریکا در این پروژه کمک کنند. از همین رو توافقنامه بین دولتی ۱۹۸۸ بین آمریکا، ژاپن، کانادا و تعدادی از دولت‌های اروپایی (در نهایت ۱۱ کشور شدند و

1. The 1988 Inter-Governmental Agreement (IGA), Washington, done on 29 September 1988, entered into force on 31 January 1992, space law, Basic legal documents, D. 11. 4.2.

نماینده آنها که آژانس فضایی اروپا بود)^۱ برای طراحی، توسعه، اجرا و بهره‌برداری از یک ایستگاه فضایی به نام «آزادی» منعقد گردید. با پایان جنگ سرد و رفع تمام موانع سیاسی و جغرافیایی، از روسیه درخواست شد تا به دلیل برخورداری از توانمندی پیشرفته فضایی و بالاخص تجربه موفق در سفرهای فضایی انسانی به «ایستگاه فضایی میر»، به این پروژه بپیوندد. توافقنامه بین دولتی جدیدی برای همکاری در ساخت ایستگاه فضایی بین‌المللی غیرنظامی در سال ۱۹۹۸ منعقد گردید.^۲ سپس برزیل به این گروه در قالب همکار خاص اضافه شد و از طریق یک توافقنامه دوجانبه با آمریکا، در قبال ارائه کمک‌های فنی، حق استفاده از بخش آمریکایی این ایستگاه فضایی را کسب کرد. البته آمریکا از قبل، اجماع سایر دولت‌های همکار را طبق شق (الف) بند ۳ ماده ۹ این توافقنامه کسب کرده بود.^۳ به طور کلی برنامه‌ریزی شده بود تا ایستگاه فضایی بین‌المللی غیرنظامی ساخته شود که قابلیت سکونت موقت و دائمی را داشته باشد (بند ۱ ماده ۱). لازم به ذکر است که خدمه تبعه و غیر تبعه ایستگاه‌های فضایی که قبلاً ساخته شده بودند، نظیر ایستگاه فضایی «میر»، تحت حاکمیت قوانین ملی کشور سازنده بودند. چون طبق ماده ۳ عهدنامه فضای ماورای جو و ماده ۲ کنوانسیون ثبت دولت متبوع آن ایستگاه تلقی می‌شدند و از نظر حقوقی شبیه به قلمرو آن دولت تلقی می‌گردیدند. از همین رو دولت ثبت‌کننده مسئولیت جبران خسارت وارده ناشی از عملیات اجرایی ایستگاه فضایی را در مواردی بر عهده داشت که مسئولیت آن دولت طبق ماده ۷ عهدنامه فضای ماورای جو و یا مواد ۲ و ۳ کنوانسیون مسئولیت^۴ احراز می‌گردید و مشکلی هم برای احراز صلاحیت کیفری دولت‌ها وجود نداشت.

در سفرهای توریستی مداری که توسط بخش خصوصی صورت می‌گیرد، ابتدا باید مجوزهای لازم طبق ماده ۶ عهدنامه فضای ماورای جو از دولت متبوع آن کسب گردد و تحت نظارت مستمر

1. European states are: Belgium, Denmark, France, Germany, Italy, The Netherlands, Norway, Spain, Sweden, Switzerland and United Kingdom

2. Agreements among the governments of Canada, member states of the European space Agency (ESA), Japan, Russian federation and United states of America Concerning Cooperation on the civil International Space Station (ISS), (hereafter 1998 IGA), Washington, done on 29 January 1998, entered into force on 27 March 2001, space Law, Basic legal documents, D. II. 4

۳. طبق بند ۳ ماده ۹ توافقنامه ۱۹۹۸، هر دولت همکار می‌تواند از بخش اختصاص‌یافته خودش هرگونه استفاده‌های را کند، به شرط اینکه معایر مفاد توافقنامه (۱۹۹۸)، یادداشت تفاهم‌های منعقد (بین دولت‌های همکار و ناسا) و ترتیبات اجرایی مربوطه نباشد و طبق شق (الف) اجماع سایر دولت‌های همکار را کسب کرده باشد.

۴. ماده ۲ کنوانسیون مسئولیت بیان می‌دارد، کشور پرتاب‌کننده مسئولیت مطلق برای جبران خسارت وارده توسط آن شیء فضایی به سطح زمین یا هر شیء در حال پرواز دارد. ماده ۳ درباره ایراد خسارت خارج از سطح زمین به شیء فضایی دیگری است که مسئولیت دولت پرتاب‌کننده را منوط به اثبات خطای آن کشور یا افراد تحت صلاحیت وی کرده است.

آن دولت، سفرهای توریستی فضایی به ایستگاه فضایی بین‌المللی انجام گیرد. از طرفی اداره هوانوردی فدرال آمریکا^۱ بیان داشته است که هر شرکت مجری سفرهای توریستی فضایی باید خطرات این سفرها را برای گردشگران فضایی بیان کنند و به‌طور مکتوب تأیید کنند که داوطلبان به درخواست خودشان خواستار این سفر فضایی هستند و حق هرگونه اقامه دعوی علیه آمریکا را اسقاط می‌کنند، به این امر «رضایت آگاهانه»^۲ می‌گویند (Weeber, 2004: 4-5). در خصوص احراز صلاحیت کیفری دولت‌ها برای رسیدگی به جرایم ارتكابی توسط گردشگران فضایی در سفرهای توریستی مداری به ایستگاه فضایی بین‌المللی می‌توان نکات ذیل را بیان داشت:

الف) در اسناد فضایی موجود تعریفی از جایگاه حقوقی گردشگران فضایی وجود ندارد و فعالیت‌های علمی و تحقیقاتی آن‌ها جزو فعالیت‌های ملی دولت‌ها طبق ماده ۶ عهدنامه فضای ماورای جو قرار نمی‌گیرد.

ب) جایگاه آن‌ها طبق ماده ۵ این عهدنامه «نماینده بشریت» نیست و مشمول تعهد دولت‌ها برای نجات و بازگرداندن آن‌ها در صورت بروز حادثه غیرمترقبه یا فرود اضطراری در قلمرو سایر کشورها یا دریای آزاد نمی‌شوند. چون گردشگر فضایی نماینده دولت متبوع خودش در فضا نیست.

ج) جایگاه حقوقی آن‌ها مطمئناً «غیرنظامی» و به صورت یک «شبه فضانورد»^۳ تا زمانی است که داخل خودرو فضایی هستند. از همین رو طبق ماده ۸ عهدنامه فضای ماورای جو، گردشگران فضایی در سفرهای توریستی مداری تا زمانی که در داخل خودرو فضایی هستند، تحت صلاحیت و کنترل دولت ثبت‌کننده خودرو فضایی شان هستند (Jakhu, 2002: 119-120). در خصوص علت تسری این مقررات به گردشگران فضایی لازم به ذکر است که آیین‌نامه رفتاری خدمه ایستگاه فضایی بین‌المللی یک گروه دیگری را به فضانوردان و خدمه دولت‌های همکار در ایستگاه فضایی بین‌المللی تحت عنوان «شرکت‌کننده پرواز فضایی» اضافه می‌کند. از همین رو می‌توان گردشگر فضایی را جزو شرکت‌کننده در پرواز دانست. چون این گروه را شامل «خدمه آژانس‌های فضایی دولت‌های غیرهمکار، مهندسان، دانشمندان، معلمان، خبرنگاران، فیلم‌سازان و توریست‌ها یا گردشگران فضایی» دانسته است. البته به شرطی که توسط یک یا چند دولت همکار حمایت شده باشند، حضور آن‌ها در ایستگاه فضایی بین‌المللی موقتی و طبق قراردادی کوتاه‌مدت باشد که باید علاوه بر برخورداری از شرایط لازم، مأموریت محوله به آن‌ها نیز شامل مشارکت در ساخت و وصل کردن قطعات این ایستگاه یا سایر کارهای اجرایی یا تعمیراتی آن نگردد.

1. Federal Aviation Administration (FAA)
2. Informed consent
3. Pseudo astronauts

د) در صورت ارتکاب جرم توسط گردشگران فضایی در سفرهای مداری و پس از خروج از خودرو فضایی شان در روی ایستگاه فضایی بین‌المللی، ماده ۵ مشترک توافقنامه ۱۹۸۸ و توافقنامه ۱۹۹۸ مقرر می‌دارد که هر دولت همکار باید قطعات پروازی که مسئول تأمین آنها است را به صورت یک شیء فضایی در قلمرو خود ثبت کند. در نتیجه دولت ثبت‌کننده (دولت متبوع) قطعه محل ارتکاب جرم می‌تواند طبق قوانین ملی خود به آن جرم رسیدگی کند (صلاحیت شبه سرزمینی). سپس بند ۲ همین ماده بیان می‌دارد که طبق ماده ۸ عهدنامه فضای ماورای جو و ماده ۲ کنوانسیون ثبت، هر دولت همکار صلاحیت و کنترل خود را بر قطعاتی حفظ خواهد کرد که طبق بند ۱ آنها را ثبت کرده است و بر آن دسته از خدمه خود در داخل یا روی قطعات این ایستگاه صلاحیت و کنترل دارد که تبعه وی (صلاحیت شخصی فعال یا منفعل دولت متبوع متهم یا بزه دیده) باشند. لازم به ذکر است که آژانس فضایی اروپا در خصوص رعایت مفاد این توافقنامه، اعلامیه‌ای را طبق بند ۱ ماده ۷ کنوانسیون ثبت صادر کرده است. بدین ترتیب ماده ۵ این دو توافقنامه ابتدا صلاحیت شبه سرزمینی و سپس صلاحیت شخصی (فعال یا منفعل) دولت ثبت‌کننده قطعات ایستگاه فضایی بین‌المللی را به رسمیت می‌شناسد.

ه) ماده ۲۲ توافقنامه ۱۹۸۸ صلاحیتی برتر را برای آمریکا در مواردی به رسمیت شناخته بود که از نظر آمریکا جرم ارتكابی تهدیدی برای عملیات در حال انجام در عرشه ایستگاه فضایی ایجاد می‌کرد. اما ماده ۲۲ توافقنامه ۱۹۹۸ بیان می‌دارد، کانادا، دولت همکار اروپایی، ژاپن، روسیه و آمریکا می‌توانند صلاحیت کیفری خودشان را بر خدمه داخل یا روی هر قطعه پروازی این ایستگاه فضایی اعمال کنند که تبعه آنها در ارتکاب آن جرم دخالت داشته است (صلاحیت شخصی فعال). سپس بند ۲ آن احتمالات خاصی را برای اعمال صلاحیت دولت متبوع بزه دیده (صلاحیت شخصی منفعل) و یا دولت ثبت‌کننده قطعه پروازی محل وقوع جرم (صلاحیت شبه سرزمینی) در نظر می‌گیرد. این دو صلاحیت در صورت عدم اعمال صلاحیت دولت متبوع مرتکب می‌تواند اجرا گردند. بدین ترتیب طبق ماده ۲۲ توافق نامه ۱۹۹۸، به ترتیب اعمال صلاحیت کیفری دولت‌ها عبارتند از: «صلاحیت شخصی فعال که مربوط به دولت متبوع متهم است، صلاحیت شبه سرزمینی دولت ثبت‌کننده قطعه ای از ایستگاه فضایی بین‌المللی که جرم در آن ارتکاب یافته و صلاحیت شخصی منفعل که مربوط به دولت متبوع بزه دیده است». البته امکان اعمال صلاحیت واقعی و جهانی دولت‌ها هم با توجه به نوع جرم ارتكابی توسط گردشگران فضایی و رعایت شرایط تحقق آنها وجود دارد.

و) نکته دیگر این است که همه گردشگران فضایی باید آیین نامه رفتاری خدمه ایستگاه فضایی بین‌المللی را رعایت کنند که توسط هیأت کنترل چندجانبه (MCB)^۱ در ۱۵ سپتامبر ۲۰۰۵ در واشنگتن تصویب شده است. چون هدف این آیین نامه، ایجاد بیشترین سطح همکاری طبق یادداشت تفاهم‌های منعقد شده با «ناسا» است. چون حاوی یکسری معیارهای استاندارد توافق شده بین دولت‌های همکار است که بر نحوه عملکرد خدمه آن‌ها حاکم است. طبق بند ۶ ماده ۱۱ یادداشت تفاهم‌های منعقد شده بین دولت‌های همکار با «ناسا» و بر اساس آیین نامه رفتاری ایستگاه فضایی بین‌المللی باید همواره یک سلسله مراتبی بین خدمه دولت‌های همکار و فرمانده خودرو فضایی گردشگران و فرمانده این ایستگاه وجود داشته باشد تا دستورات آنها همیشه رعایت گردد. چون فرمانده خودرو فضایی گردشگران و فرمانده ایستگاه فضایی بین‌المللی همانند ناخدای کشتی و خلبان هواپیما، مسئولیت هدایت سفرهای توریستی فضایی به این ایستگاه فضایی را بر عهده دارد تا به صورت یک گروه منسجم، وظایف محوله به دولت‌های همکار با موفقیت انجام گردد و حفظ «نظم، امنیت و حاکمیت قانون» در این سفرها خدشه‌دار نگردد. از طرفی آنها مسئولیت حفظ روابط دوستانه بین خدمه دولت‌های همکار و تضمین ایجاد اعتماد و احترام متقابل را بر عهده دارند و حتی می‌توانند در صورت لزوم با توسل به زور معقول، وظایف خودشان را ایفا کنند.

ز) در آخر این که متهم در هنگام بازگشت از سفر توریستی فضایی اگر به قلمرو دولتی غیر از دولت صالح برای رسیدگی به جرم ارتكابی وارد شود، آن دولت باید وی را محاکمه کند و یا به دولت صالح مسترد گردد که این امر می‌تواند طبق توافقنامه‌های استرداد موجود بین آنها یا با استناد به توافقنامه ۱۹۹۸ صورت بگیرد (بند ۳ ماده ۲۲).

با توجه به مطالب بیان شده در صورت ارتكاب جرم توسط گردشگران فضایی در فضا و داخل خودرو فضایی گردشگران، آنها می‌دانند که ملزم به رعایت قوانین ملی دولت ثبت کننده خودرو فضایشان هستند. مشکل اصلی مربوط به سفرهای توریستی فضایی مداری و خروج گردشگران فضایی از خودرو فضایی شان و پا گذاشتن بر عرشه ایستگاه فضایی بین‌المللی و ارتكاب جرم در روی ایستگاه فضایی بین‌المللی است. چون گردشگران فضایی از قبل نمی‌دانند ملزم به رعایت قوانین دولت ثبت کننده قطعه محل ارتكاب جرم و یا کشور متبوع خود یا کشور متبوع بزه دیده یا کشوری هستند که با جرم ارتكابی منافع آن کشور یا جامعه بین‌المللی به خطر افتاده است. از همین رو بهتر است همانند سفرهای توریستی زمینی، دریایی و یا هوایی قبل از سفر برای گردشگران فضایی ویزای فضایی صادر گردد. بدین ترتیب فرایند احراز قانون حاکم و محکمه صالح تسهیل می‌گردد. راهکار بعدی تأسیس سازمان بین‌المللی فضانوردی کشوری است تا همانند

1. Multilateral Control Board (MCB)

«یکائو» بتواند این سفرها را قاعده‌مند کند. این موارد در قسمت های بعدی مورد مذاقه قرار خواهد گرفت.

۴. تسهیل احراز صلاحیت کیفری دولت‌ها با اعطای ویزای فضایی و تأسیس سازمان بین‌المللی فضانوردی کشوری

اولین راهکار برای ایجاد رژیم صلاحیت بین‌المللی متحدالشکل و تسهیل رسیدگی به جرایم ارتكابی گردشگران فضایی در ایستگاه فضایی بین‌المللی، دریافت ویزای فضایی است. این ویزا می‌تواند توسط دولت ثبت کننده یا پرتاب کننده خودرو فضایی گردشگران یا هر دولتی و از طریق انعقاد قراردادهای خاص با دولت ثبت کننده ویا پرتاب کننده خودرو فضایی این گردشگران صادر گردد. هدف اصلی ویزای فضایی کسب مجوز دولت‌ها برای ترک قلمرو آن‌ها و ورود به فضا است. چون دولت‌ها با صدور ویزای فضایی و مجوزهای لازم برای انجام سفرهای توریستی فضایی از قلمرو خودشان، گردشگران فضایی را تحت صلاحیت شخصی و قوانین ملی خودشان درمی‌آورند. این امر شبیه به کسب ویزا برای سفرهای توریستی زمینی، دریایی یا هوایی و کنترل ورود گردشگران به قلمرو آنها است. بدین ترتیب که قلمرو کشور پرتاب‌کننده خودرو فضایی گردشگران همانند مرز زمینی، بندر یا فرودگاه در نظر گرفته می‌شود که بدون پاسپورت (مدرک شناسایی بین‌المللی) و ویزای معتبر، اجازه ترک آن داده نمی‌شود. مأمور کنترل مرزی در هنگام خروج یا ورود با درج مهری در پاسپورت گردشگر فضایی، تاریخ دقیق خروج و ورود آن فرد را ثبت می‌کند. بدین ترتیب گردشگران فضایی از زمان خرید بلیط سفر خود می‌دانند که باید قوانین کیفری دولت اعطاکننده ویزای فضایی را رعایت کنند و هر جرم ارتكابی آنها در حیطه صلاحیت کیفری آن دولت قرار می‌گیرد (Christian, 2000: 215). طرح ویزای فضایی می‌تواند به طور مناسبی از منافع دولت‌ها و گردشگران فضایی در سفرهای توریستی فضایی مداری، زیرمداری و اقامت کوتاه مدت در ایستگاه فضایی بین‌المللی یا هتل های فضایی حمایت کند. البته هر دولتی می‌تواند شرایط اعطای ویزای فضایی خودش را با توجه به مفاد عهدنامه‌های فضایی موجود، توافقنامه ۱۹۹۸، یادداشت تفاهم‌های منعقد و آیین‌نامه رفتاری خدمه ایستگاه فضایی بین‌المللی تدوین کند. البته هر سیستم اعطای ویزا برای سفرهای گردشگری (زمینی، دریایی، هوایی و فضایی) باید جامع و در حد امکان حاوی شروط یکسانی باشد و علاوه بر متمایز بودن از ساختار ملی دولت‌ها، به گونه‌ای تدوین نشود که باعث برتری برخی دولت‌ها گردد و با اتباع واجد شرایط همه کشورها، رفتار یکسانی داشته باشد. دولت‌ها با صدور پاسپورت و ویزای فضایی نه تنها به گردشگران فضایی اجازه ورود به قلمرو فضا را می‌دهند، بلکه آنها می‌توانند صلاحیت و کنترل خودشان را بر این افراد در فضا تسری

دهند (Blount, 2007: 333-338). با توجه به اینکه دولت اعطاکننده ویزا در قبال فعالیت فضایی گردشگران فضایی مسئولیت بین‌المللی دارد (ماده ۶ عهدنامه فضای ماورای جو)، این دولت می‌تواند حضور گردشگران فضایی دارای سوء پیشینه کیفری، معتاد به مواد مخدر و الکل، افراد دارای اختلالات روانی را منع و حتی فرایند رسیدگی به جرایم ارتكابی آنها در فضا را طبق قوانین ملی خودش قاعده مند کند. با توجه به اینکه صلاحیت در ارتباط با حق حاکمیت دولت‌ها برای وضع مقررات، اجرای آنها و رسیدگی به نقض این مقررات است، با به رسمیت شناختن صلاحیت سرزمینی، صلاحیت شخصی فعال یا منفعل، صلاحیت واقعی یا صلاحیت جهانی، توزیع اختیارات دولت‌ها بین نهادهای حقوقی و سیاسی آنها صورت می‌گیرد. این امر بیانگر وجه تمایز صلاحیت با اقتدار و سلطه دولت‌ها است (Reynolds, 1997: 277-279). از همین رو به نظر می‌رسد صلاحیت رسیدگی و محاکمه گردشگر فضایی متهم به ارتكاب جرم در فضا (داخل خودرو فضایی گردشگران یا خارج از آن بر روی عرشه ایستگاه فضایی بین‌المللی یا هتل‌های فضایی) با صدور ویزا بین دولت‌ها توزیع می‌گردد. از طرفی با توجه به اینکه فضا فاقد مرز مشخص است، گردشگران فضایی قبل از شروع سفر به طور آگاهانه و قطعی مطلع می‌گردند که مقررات و قوانین چه کشوری را باید رعایت کنند و در صورت ارتكاب جرم طبق قوانین کدام دولت جرم آنها احراز و کدام محکمه صلاحیت رسیدگی به جرم آنها را دارد. بدین ترتیب دولت اعطاکننده ویزای فضایی بدون نقض عهدنامه فضای ماورای جو، کنترل و صلاحیت خودش را با رضایت آگاهانه گردشگران فضایی بر آنها تسری می‌دهد. چون هر دولت با اعطای ویزا به گردشگران فضایی صلاحیت اولیه‌ای را کسب می‌کند، اما همانطور که ماده ۸ عهدنامه فضای ماورای جو، صلاحیت انحصاری برای کشور ثبت‌کننده خودرو فضایی گردشگران ایجاد نمی‌کند، ویزای فضایی هم صلاحیت انحصاری برای دولت صادرکننده آن ایجاد نمی‌کند. بدین ترتیب دولت‌های دارای منفعت حقوقی طبق مقررات حقوق بین‌الملل عرفی یا معاهدات موجود می‌توانند در صورت عدم اعمال صلاحیت دولت صادرکننده ویزا، برای جلوگیری از بی‌کیفری متهم، صلاحیت خودشان را طبق قانون ملی یا حقوق بین‌الملل اعمال کنند. اولین و بهترین راهکار در اجرای رژیم حقوقی ویزای فضایی، صدور قطعنامه‌ای توسط مجمع عمومی سازمان ملل است. سپس پاسپورت یا مدرک شناسایی هوشمند سفر باید تهیه گردد. در آخر هم، هر دولتی می‌تواند قوانین ملی خود را بر اساس مفاد اسناد ذکر شده برای اعطای این ویزا تدوین کند.

دومین راهکار برای تسهیل احراز صلاحیت کیفری دولت‌ها و رسیدگی به جرم ارتكابی در فضا توسط گردشگران فضایی، ایجاد یک سازمان بین‌المللی نظیر سازمان بین‌المللی هواپیمایی کشوری

(ایکائو) موسوم به سازمان بین‌المللی فضانوردی کشوری^۱ است: (Ryabin & Charity, 2004: 101-104). بدین ترتیب علاوه بر یکسان‌سازی مقررات حقوقی با تصویب اسناد بین‌المللی و احترام به مسائل مالی و امنیتی این سفرها توسط بخش خصوصی، از طریق تعیین معیارهایی استاندارد برای سرمایه‌گذاری در این صنعت، می‌توان حمایت از این صنعت را هم قاعده‌مند کرد. این امر می‌تواند با انعقاد توافقنامه‌های دوجانبه صورت بگیرد که باعث افزایش همکاری‌ها و انگیزه نهادهای مجری این سفرها برای رعایت مقررات توافق شده می‌گردد.

از طرفی بسیاری صنعت‌گران حوزه فعالیت‌های فضایی می‌توانند مبادرت به تشکیل سازمانی به نام «فدراسیون پروازهای فضایی انسانی» (Morrison, 1995: 621-625) کنند که هدف آن خودکنترلی و نظارت بر نحوه عملکرد متصدیان سفرهای توریستی فضایی و رعایت قانون حاکم است (Kingsburg, Krish & Stward, 2005: 15). این خودکنترلی و قاعده‌مندی خودکار می‌تواند با صدور ویزای فضایی تکمیل گردد و موجبات توسعه حقوق اداری جهانی در حیطه فعالیت‌های فضایی مهیا گردد تا نهادهای خصوصی مجری این سفرها و گردشگران فضایی از قبل بدانند ملزم به رعایت قوانین چه دولتی هستند و در صورت ارتکاب جرم یا بروز خسارت، مسئولیت کیفری و مدنی آنها چگونه احراز خواهد شد. از طرفی دولت‌ها و مجریان این سفرها هم می‌توانند با یکدیگر برای رونق این سفرها به طور مؤثرتری همکاری کنند. این امر می‌تواند با قانون‌گذاری یکسان توسط مؤسسه‌ای نظیر سازمان بین‌المللی استاندارد (ایزو)^۲ میسر گردد (Kingsburg, Krish & Stward, 2005: 22) صورت بگیرد. این خودکنترلی در طول زمان باعث سوق یافتن صنعتگران به ساخت خودروهای فضایی ایمن برای جلب اعتماد گردشگران فضایی به این سفرها و تشویق آنها به اتخاذ همه اقدامات احتیاطی لازم می‌گردد. این فدراسیون می‌تواند با قاعده‌مند کردن فرایند صدور ویزا برای گردشگران فضایی، از قبل مشخص کند که این گردشگران تحت صلاحیت کیفری کدام دولت خواهند بود و طبق قوانین کدام کشور به جرم ارتکابی آنها رسیدگی خواهد شد. از طرفی گردشگران فضایی و مجریان دولتی و غیر دولتی این سفرها می‌توانند با تهیه بیمه مناسب بسیاری از حوادث مربوطه را طبق مقررات وضع شده این سازمان پوشش دهند تا با کاهش هزینه‌ها و افزایش ایمنی و امنیت، افراد بیشتری توان تجربه این سفرها را داشته باشند.

1. International Civil Astronavigation Organization
2. International Standardization Organization (ISO)

نتیجه گیری

باتوجه به گسترش فعالیت نهادهای خصوصی در فضا و رواج سفرهای توریستی فضایی، هرگونه قانون گذاری جدید در امور فضایی باید درصدد حفاظت از افرادی نظیر گردشگران فضایی و بازدیدکنندگان از خدمه ایستگاه فضایی بین المللی باشد. البته گردشگران فضایی باید همانند گردشگران زمینی، دریایی و هوایی قبل از این سفرها از همه خطرهای بالقوه این سفرها مطلع باشند و به طور آگاهانه برای انجام این سفرها رضایت خودشان را با خرید بلیط سفر ابراز کنند. در حال حاضر قانون گذاران و بالادست اداره هوانوردی آمریکا بیشتر درصدد حمایت از عموم مردم هستند تا گردشگران فضایی؛ از طرفی اسناد فضایی موجود نیز صرفاً به حمایت از فضاوردان و خدمه پرواز بسنده کرده اند. با توجه به مطالب بیان شده، گردشگر فضایی داخل خودرو فضایی را می توان شبیه به مسافر یک کشتی تفریحی یا هواپیمای مسافربری دانست. از همین رو می توان با توجه به مقررات حقوق دریایی و حقوق هوایی برای سفرهای توریستی فضایی مقررات جامعی را تدوین کرد تا فرآیند احراز صلاحیت کیفری دولت ها در رسیدگی به جرایم ارتكابی در داخل خودرو فضایی را تسهیل کند. قبل از تدوین یک عهدنامه چند جانبه، این امر می تواند با انعقاد توافقنامه های دوجانبه بین دولت ها و بخش خصوصی مجری سفر توریستی فضایی زیرمداری محقق گردد.

در حال حاضر طبق معاهده فضای ماورای جو و سایر اسناد فضایی موجود، گردشگران فضایی تا زمانی که داخل سفینه فضایی هستند، تحت صلاحیت و کنترل دولت ثبت کننده خودرو فضایی شان هستند که سفر توریستی فضایی زیرمداری یا مداری را انجام داده اند و این صلاحیت و کنترل توسط فرمانده همان خودرو فضایی اعمال می گردد. در صورت ارتكاب جرم در خارج از خودرو فضایی گردشگران بر روی عرشه ایستگاه فضایی بین المللی، طبق بند ۵ توافقنامه ۱۹۹۸ اولویت با صلاحیت دولت ثبت کننده قطعه پروازی محل وقوع جرم است، سپس صلاحیت شخصی دولت متبوع مرتکب یا بزه دیده، صلاحیت واقعی و صلاحیت جهانی با توجه به نوع جرم ارتكابی می تواند به طور استثنایی در مواردی خاص برای جلوگیری از بی کیفری اعمال گردند. با توجه به مطالب بیان شده مشکل اصلی در احراز صلاحیت کیفری دولت ها برای رسیدگی به جرایم ارتكابی گردشگران فضایی مربوط به سفرهای توریستی مداری است که جرم پس از خروج گردشگر از خودرو فضایی و بر روی عرشه ایستگاه فضایی بین المللی رخ داده باشد. چون گردشگر فضایی از قبل نمی داند ملزم به رعایت قوانین کشور ثبت کننده یا پرتاب کننده خودرو فضایی شان است یا باید قوانین دولت متبوع مرتکب یا بزه دیده یا ثبت کننده قطعه محل ارتكاب جرم را رعایت کنند. بدین ترتیب هرگونه قانون گذاری برای این بخش از فعالیت های فضایی باید توسط یک نهاد ترکیبی صورت

بگیرد که در آن نمایندگان دولت‌ها و بخش خصوصی مجری سفر توریستی فضایی حضور داشته باشند تا بتوانند به درستی درباره «فرآیند اعطای ویزای فضایی، تهیه بیمه مناسب، استانداردهای ایمنی خودروهای فضایی، تخصیص و احراز صلاحیت کیفری دولت‌ها و غیره» مقررات منسجمی را تصویب کنند. بنابراین بهترین راهکار برای قاعده‌مند کردن و تسهیل احراز صلاحیت کیفری دولت‌ها برای رسیدگی به جرائم ارتكابی در سفرهای توریستی فضایی توسط گردشگران فضایی، اعطای ویزای فضایی و ایجاد سازمانی بین‌المللی فضانوردی کشوری نظیر «ایکائو» می‌باشد تا این که با وضع قوانین جامع و استاندارد عدالت محقق گردد و علاوه بر جبران خسارت زیان دیده، مانع بی کیفری هم شد. از طرفی با افزایش ایمنی و امنیت این سفرها از طریق برخورد قاطع با بزهکاران و جلوگیری از بی کیفری آن‌ها و کاهش هزینه‌های مربوط به بیمه این سفرها، می‌توان امیدوار بود علاوه بر پایدار شدن این سفرها، افراد بیشتری بتوانند لذت این سفرها را تجربه کنند.

منابع

- آخوندی، محمود (۱۳۹۴)، **آیین‌نامه دادرسی کیفری، سازمان و صلاحیت مراجع کیفری**، جلد دوم، چاپ چهاردهم، تهران: نشر دوران‌دیشان.
- آشوری محمد (۱۳۹۵)، **آیین دادرسی کیفری**، جلد ۲، چاپ هفدهم، انتشارات سمت.
- افتخار جهرمی، گودرز و اسلامی، ابراهیم (۱۳۹۳)، «نحوه اعمال صلاحیت دادگاهها در رسیدگی به جرائم فضای مجازی»، **مجله حقوقی دادگستری**، شماره ۵۸، صفحات ۳۷-۶۲
- پوربافرانی، حسن (۱۳۹۰)، **حقوق جزای بین‌الملل**، تهران: نشر جنگل
- پوربافرانی، حسن (۱۳۹۱)، «تحول اصل صلاحیت واقعی در لایحه جدید مجازات اسلامی»، **فصلنامه پلیس**، سال ششم، شماره ۲۱، صفحات ۷۳-۹۶
- جلالی، محمود و آقا حسینی، علی، (۱۳۹۵)، «حقوق بین‌الملل فضا و ضرورت حفظ محیط زیست فضایی»، **فصلنامه مطالعات حقوق عمومی**، دوره ۴۶، شماره ۳، صفحات ۶۵۹-۷۲۶
- خالقی، علی (۱۳۸۲)، «مقدمه‌ای بر مطالعه اصول حاکم بر صلاحیت کیفری در حقوق جزایی بین‌الملل»، **مجله پژوهش‌های حقوقی**، ش ۲، صفحات ۲۵-۴۲
- خالقی، علی (۱۳۹۳)، **جستارهایی از حقوق بین‌الملل جزا**، تهران: نشر مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی

رضی پور، فریبا و نجفی اسفاد، مرتضی (۱۳۹۰)، «حقوق بین الملل بشردوستانه و بهره برداری نظامی از فضای ماورای جو»، فصلنامه علوم و فناوری فضایی، جلد ۴، شماره ۳ و ۴، صفحات ۴۷-۶۲

فرجی راد، عبدالرضا و آقاجانی، سمیه (۱۳۸۸)، «تحلیلی نو پیرامون گردشگری و جدیدترین طبقه بندی آن»، فصلنامه جغرافیایی سرزمین، سال ۶، شماره ۲۳، صفحات ۶۱-۷۲
کوشا، سهیلا (۱۳۹۴)، حقوق بین الملل فضایی، تهران: نشر مجد
گلدوزیان، ایرج (۱۳۹۳)، بایسته های حقوق جزای عمومی، چاپ ۲۳، تهران: نشر میزان
مهبادی، علی اصغر (۱۳۹۷)، آیین نامه دادرسی کیفری کاربردی به همراه آرای وحدت رویه و نظریات مشورتی، چاپ پنجم، تهران: نشر دوران دیشان.

مومنی، مهدی (۱۳۹۳)، مبانی حقوق جزای بین المللی ایران، چاپ دهم، نشر شهر دانش.
نژندی منش، هیبتا... و دیگران (۱۳۹۰)، مجموعه اسناد حقوق بین الملل فضایی، تهران: نشر خرسندی.

نواده توپچی، حسین (۱۳۸۸)، «رژیم حقوقی فضای ماورای جو زمین و چالش های پیش روی آن»، فصلنامه راهبرد، شماره ۵۰، صفحات ۳۰۵-۳۳۷

ولیدی، محمد صالح (۱۳۸۸)، بایسته های حقوق جزای عمومی، تهران: نشر جنگل.

Blount, P. J., (2007), "Jurisdiction in outer space: challenges of private individuals in space", Journal of Space Law, Vol. 23

Christian, Bryan Paul., (2000), "Visa policy, inspection and exit controls: transatlantic perspectives on migration management", 14 Geo- Immigration Law Journal

Douglas, J.C., (2004), "Death in Pursuit of Space travels: an analysis of current methods of recovery for families of astronauts and the need for reform", 26 Whittierl. Rev.

Duck, F. G., (2013), "The integrated approach – regulating private human space flight as space activity, aircraft operation and high risk adventure tourism", Acta Astronica, 92(2)

Frangiali, F. (1999), **crystal ball gazing clossier**, The Courtier

Gal, G. (1993), "Air Crew and Space Crew- Comparative observation de lege frenda", 16 Proc. IISL

Gorove, S., (1988), "legal problems of the rescue and return of astronauts", 3 International Lawyer

Gorove, Stephen, (1995), **Legal problems of manned space flights, in the use of airspace and outer space for all mankind in the 21st century**, Kluwer

- Hermida, Julian, (2006), "crimes in space, a legal and criminological approach to criminal acts in outer space", *Annals of Air & Space Law*, Vol. XXX I
- Jakhu and Bhattacharya, (2002), "Legal aspects of space tourism", in proceedings of 45th colloq, Houston
- Kingsburg, Benediet, Krish, Nico & Stward, Richard B., (2005), "The emergence of global administrative law", 68 *law & Contemporary Probs*
- lyall Francis & Larsen Paul B., (2009), **Space law: a treatise**, Ash Gate Publication
- Masson- Zwan Tanja & Freeland Steven, (2009), "Between heaven and Earth: the legal challenges of human space travel", 66 *Acta Astronica*
- Merriam- Webster, (1998), **Collegiate dictionary**, (1998), Philippines copyright
- Morrison, Mark Lee, (1995), "Navigation the tumultuous skies of international aviation: the federal aviation administration's response to non-compliance with international safety standards", 2 *SW.J.L. & trade*
- Reddy M. V., Nica M. & Wilkes K., (2012), "Space tourism: research recommendation for the future of the industry and perspectives of potential participants", 33 *tourism management*
- Reynolds, Glenn X. & Merges, Robert, (1997), **Outer space problems of law and policy**, Westview Press, second edition
- Ryabin Kin, Charity Trelease, (2004), "Let there be flight, it's time to reform the regulations of commercial space travel", 69 *J. Air law & com.*
- Sinha, hans", (2004), "criminal Jurisdiction on the ISS", 30 *Journal of Space Law*
- Virgin Galactic (2014), human space flight: astronaut training, available at: <http://www.virgingalactic.com/humanspaceflight/training> seen on: 12.11.2017
- Weeber, Booke N., Gibson Drick C., and Petrunia Mathew, (2006) , "Adequate risk Communication and informed Consent: the duty to warn, Judicial Warning adequacy standards, and the federal aviation administration's proposed "human space flight requirements for crew and space flight participants", *American institute of Aeronautics and Astronautics*, in: Antczak, John, "space tourism safety weighted: regulations being developed by FAA, (11 October 2004)" available at: www.enquirer.com/editions/2004/10/11/biz-space_tourism_11.html, (visited on 11/2/2014)
- Wong Wilson W. S. and Fergusson James, (2010), **Military space power: a guide to the issue**, Praeger

آدرس سایتهای اینترنتی

www.space.com/3642-space-tourist-american.entrepreneur/charles-simonyi-prepares-lift-off.html 28/6/2006

<http://conteut.time.com/time/health/article/0,85999,1814160,00.html> visited on: 28/6/2017

<http://www.arsanjan.org/item/350%D9%85%D8%AF%D8%A7%D8%B1%D9%85%D8%A7%D9%87> visited on: 15/6/2017

110-Day isolation ends in sullen... isolation, available at: www.themoscowtimes.Com/stories/2000/03/30/003-Full.html(visited on 5 - 3- 2015)

اسناد

Agreement on the Rescue of Astronauts, the Return of Astronauts and the Return of objects launched in to outer space (ARRA), 672 UNTS 119, (1969) 63

Agreement Governing the Activities of States on the Moon and other Celestial Bodies Also known as the Moon Treaty or Moon Agreement, G.A. Res. 34/68, U.N., GAOR, 34th Session, Supp. No. 46 at 77, U.N Doc., A/34/664 (1979)1363 AJIL, p.382

The 1988 Inter-Governmental Agreement (IGA) among the governments of Canada, member states of the European Space Agency (ESA), Japan, Russian federation and United states of America Concerning Cooperation on the civil International Space Station (ISS), (hereafter 1998 IGA), Washington, done on 29 January 1998, entered into force on 27 March 2001, space Law, Basic legal documents, D. II. 4

Convention on International Liability for Damage caused by Space Objects (1972) Also known as the Liability Convention, 961 UNTS 187; 66 AJITL, (1971), 702

Convention on Registration of Objects Launched into Outer Space (1975) Also known as the Registration Convention, L023 UNTS15; 14 ILM, (1975), 43

Declaration of legal principles governing the activities of states in the exploration and use of outer space including the Moon and other celestial bodies, GA Res 1962 (XVIII), adopted on 13 Dec 1963

Resolution of 1802 (XVII) of 14 December of 1962, adopted unanimously by the state members of united Nation

Resolution of 1802 (XVII) of 14 December of 1962, adopted unanimously by the state members of united Nation

UN Treaties and principles on outer space and related GA resolutions, (2008)

Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Borders Also known as Outer Space Treaty (OST), 18 UST 2410